

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΘΗΜΕΡΟΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΗΤΗΣ ΔΗΚΑΜΕΡΗΣ ΚΟΝΕΤΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ENFANTIN

I

Υπάρχουν, όπως είναι γνωστό, πολλά ξένα στοιχεία σχετικά με την Ελληνική επανάσταση και τα κατοπινά γεγονότα στην Ελλάδα, που μένουν ακόμη αγνώστα. Φυλαγμένα στα ξένα αρχεία, προστατευμένα (τά νεώτερα) από τη ρήτρα της μη ανακοινωσιμότητας πριν περάσουν 50 χρόνια, δεν έχουν ακόμα χρησιμοποιηθεί. Η δημοσίευσή τους, ή κατάθεσή τους στο κοινό Ταμείο της ιστορικής γνώσης, είναι ζήτημα μελλοντικό. Και είναι τεράστιο ιστοριοδιφικό έργο αυτό, που σήμερα μάς φαίνεται τελείως ακατόρθωτο: η αποθησαύριση των ξένων αρχείων⁽¹⁾. Μόνον έπειτα από την προπαρασκευαστική αυτή εργασία, που φυσική και αναγκαία συμπλήρωσή της θα είναι η μελέτη των δημοσίων, δημοτικών και ιδιωτικών αρχείων στην Ελλάδα, θα είναι δυνατό να θεωρηθεί ή ιστορική έρευνα αρκετά προχωρημένη (συμπληρωμένη;) και ικανή να αναπαραστήσει, στην αιτιακή αλληλεξάρτησή τους, τα γεγονότα της νεότερης ιστορίας του Έθνους.

Μια άλλη προϋπόθεση για την κατανόηση της νεοελληνικής ιστορίας είναι η διακρίβωση των ιδιομορφιών στις σχέσεις της νεότερης Ελλάδας με πολλές ταυτό-

χρονα και ανόμοιες ξένες χώρες: σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης με τις ομόλογες χώρες που βρίσκονται στο ίδιο στάδιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης· σχέσεις εξάρτησης και ύποπτης πρὸς τις αναπτυγμένες χώρες που πραγματοποιούν στο 19ο αιώνα τον «έποικισμό» στις καθυστερημένες περιοχές. Στο πλαίσιο αυτών των «σχέσεων με τὸ ἐξωτερικό» ανήκει και τὸ φαινόμενο τοῦ «φιλελληνισμού», πού, όπως είναι επίσης γνωστό, δὲν ἔχει ἀκόμα μελετηθεῖ⁽²⁾. Είναι ένα πολύπλοκο και πολύμορφο φαινόμενο, πού και στις αἰτίες του και στις ἐκδηλώσεις του ἀγκαλιάζει και τὸν ὕλικό και τὸν πνευματικό τομέα, φαινόμενο οικονομικο-πολιτικό, ἠθικό και φιλολογικο-ἐπιστημονικό, πού ἀπλώνεται σὲ πολλές χώρες και χρωματίζεται ποικιλότροπα ἀπὸ τις ιδιομορφίες τῆς κάθε μίας. Ἡ μελέτη του, ἡ ἐπιστημονική και ὄχι ἡ φτωχοπροδρομική, είναι δυσχερέστατη, ἀκριβῶς γιατί ἀπαιτεῖ συγκέντρωση τεράστιου ὕλικου και γνώσεων και ικανότητες ἀφομοίωσης και ἐρμηνείας ὄχι συνηθισμένες. Και ὁμως ἡ γνώση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ είναι μία ἀπὸ τις προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ιδιαίτερης κινητικῆς τῆς νεοελληνικῆς ιστορίας.

II

Μία ἀπὸ τις ἐκδηλώσεις τοῦ «φιλελληνισμού» στὴν περίοδο 1821-1828 είναι, ὅπως είναι γνωστό, και ἡ δημοσίευση φυλλαδίων, προκηρύξεων κλπ. γιὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἀγῶνα τῶν ἐλλήνων (ὑπάρχει και ἀντίθετη φιλολογία, ἐναντίον τῆς ἐξέγερσης τῶν ἐλλήνων και ὑπὲρ τῆς νομιμότητας και διατήρησης τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας). Ἀνάμεσα στις πολλές ἄλλες προκηρύξεις γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐλλήνων (οἱ γαλλικὲς ἔχουν συνήθως τὸν τίτλο Appel, ἢ Adresse, ἢ Note κλπ., ὅπως ἡ Note sur la Grèce τοῦ Chateaubriand, ἢ ἡ Appel aux nations chretiennes τοῦ Benjamin Constant)⁽³⁾ ὑπάρχει και μία, ἀγνωστη νομίζουμε στὸ ἑλληνικό κοινό, πού καλὸ είναι νὰ δημοσιευτεῖ. Πρόκειται γιὰ μία φιλελληνική ἐκδήλωση τῶν σαινσιμονιστῶν, γιὰ μία ἐκκλήση γιὰ ἐνίσχυση τῶν ἐλλήνων πρὸς τοὺς μαθητὲς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς, πού ἦταν τότε τὸ φυτώριο τοῦ σαινσιμονισμού⁽⁴⁾. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὅπως και οἱ κατοπι-

νοὶ ἀγῶνες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶχαν τὸν ἀντίκτυπό τους ὄχι μόνο στις ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις, στὸν τύπο και στὴν ἐπίσημη πολιτική τῶν ξένων χωρῶν — ὅπως συνήθως περιγράφεται — ἀλλὰ και στις λαϊκὲς μάζες και τις ὀργανώσεις τους. Ὁ ἀντίκτυπος εἶτανε πάντα ιδιαίτερα αἰσθητὸς σὲ κείνες τις ὀργανώσεις πού ἰδεολογικά και πολιτικά βρίσκονταν κοντὰ στοὺς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες τῶν ἐθνοτήτων.

Ἡ ἐκκλήση, πού ἀναφέραμε, ἀπευθύνθηκε στὰ 1824 ἢ 1825 ἀπὸ τὸν ἀρχηγό τῆς «Σαινσιμονικῆς θρησκείας» Enfantin, παλαιὸ polytechnicien και τὸν ἴδιο, στοὺς μαθητὲς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς και ἔχει τὸν τίτλο: «Πολυτεχνικός ἔρανος γιὰ τοὺς Ἑλληνες — Souscription polytechnicienne pour les Grecs»⁽⁵⁾. Ἴδου τὸ κείμενό της:

« Les nations civilisées sont en paix ; deux peuples barbares se dévorent ; la politique reste sourde à leurs cris, elle abandonne aux décisions de la force le sort de plusieurs milli-

ers d'hommes, et spectatrice de cette guerre d'extermination, elle ne fait pas cesser le carnage.

Cette froide neutralité suffit-elle à nos coeurs? Nous souffrons à la vue d'une lutte si cruelle et si longue, mais nous pouvons hâter son dénouement. La force seule doit la terminer? Eh bien, où porterons-nous nos vœux et nos secours?

L'indolence orientale frappera-t-elle à jamais la Grèce d'immobilité? Fils de la science! La Grèce doit vous être chère: elle vous a leguée le flambeau du génie, il brille dans vos mains d'une plus vive lumière; répandez-la sur les descendans des maîtres de votre enfance, aidez-les à briser les chaînes qui attachent encore à l'ignorance asiatique la civilisation européenne.

Élèves de l'École Polytechnique! Nous devons figurer aux premiers rangs des protecteurs de la Grèce; c'est un devoir que notre nom seul nous impose. Réunissons-nous pour sauver les malheureux hellènes; ils résisteront à leurs ennemis, ils les fatigueront par leur héroïque constance; et délivrés du joug pesant, dont ils ont été si longtemps accablés, ils entreront enfin dans la grande association humaine.

Depuis... ans un de nos anciens camarades, le colonel Fabvier, animé du plus noble dévouement, forme ce peuple courageux à la discipline et à la tactique européenne; un amiral anglais vient aujourd'hui secourir l'intrepide Canaris; les vaisseaux du lord Cochrane croisent sur les mers teintes du sang des victimes de Scio et de Missolonghi.

Ainsi, deux nations trop longtemps ennemies, la France et l'Angleterre, combattent pour la même cause; elles se disputent en Grèce les récompenses sublimes de la philanthropie. Plus éclairés que nos pères, remplaçons les haines nationales, les luttes sanglantes du patriotisme, par une jalouse rivalité d'amour pour l'humanité.

Redoublons d'efforts et de sacrifices et ne nous laissons pas devancer par les Anglais dans cette nouvelle carrière ouverte aux âmes généreuses.»

Καὶ ἡ μετάφρασή του :

«Τὰ πολιτισμένα ἔθνη εἶναι σὲ εἰρήνῃ· δύο βάρβαροι λαοὶ ἀλληλοτρῶγονται: ἡ πολιτικὴ μένει κουφὴ στὶς κραυγὲς τους, ἐγκαταλείπει στὶς ἀποφάσεις τῆς δύνამης τὴν τύχη πολλῶν χιλιάδων ἀνθρώπων καὶ, θεατὴς αὐτοῦ τοῦ ἐξοντωτικοῦ πολέμου, δὲν ἐνεργεῖ γιὰ νὰ σταματήσει τὸ μακελειό.

Ἡ ψυχρὴ αὐτὴ οὐδετερότητα ἱκανοποιεῖ τὶς καρδιές μας; Ὑποφέρουμε βλέποντας μιὰ τόσο σκληρὴ καὶ τόσο μακρόχρονη πάλη, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ἐπιταχύνουμε τὴν ἐκβασή της. Μόνον ἡ δύναμη πρέπει νὰ τὴν τερματίσει; Ἐ λοιπόν, ποῦ θ' ἀπευθύνου-

με τὶς εὐχές μας καὶ τὶς ἐνισχύσεις μας;

Ἡ ἀνατολικὴ ἀδιαφορία θὰ πλήξει παντοτεινὰ τὴν Ἑλλάδα μὲ ἀκίνησια; Τέκνα τῆς ἐπιστήμης! Ἡ Ἑλλάδα πρέπει νὰ σᾶς εἶναι ἀγαπητὴ: σᾶς κληροδότησε τὸν πυρσὸ τοῦ πνεύματος, ποῦ λάμπει στὰ χέρια σας μὲ ζωηρότερο φῶς· διαδώστε το στοὺς ἀπογόνους τῶν δασκάλων τῆς νεότητάς σας, βοηθεῖστε τους νὰ σπάσουν τὶς ἀλυσίδες ποῦ δένουν ἀκόμα τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ στὴν ἀσιατικὴ ἀμάθεια.

Μαθητὲς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς! Πρέπει νὰ εἶμαστε στὶς πρῶτες γραμμὲς τῶν προστατῶν τῆς Ἑλλάδας· εἶναι ἓνα καθῆκον ποῦ καὶ μόνο τὸ ὄνομά μας μᾶς ἐπιβάλλει. Ἄς συγκεντρωθοῦμε γιὰ νὰ σώσουμε τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνες· αὐτοί, θ' ἀντισταθοῦν στοὺς ἐχθροὺς των, θὰ τοὺς καταπονήσουν μὲ τὴν ἡρωικὴ καρτερίαν τους· καὶ ἀπαλλαγμένοι ἀπ' τὸ βαρὺ ζυγὸ, ποῦ τοὺς ἔχει καταθλίψει τόσο πολὺν καιρὸ, θὰ μποῦν τέλος στὴ μεγάλη ἀνθρώπινη ὀργάνωση.

Ἄπο... χρόνια ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς συμμαθητὲς μας, ὁ συνταγματάρχης Φαβιέρρος, ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὴν πιὸ εὐγενικὴ ἀφοσίωση, γυμνάζει τὸ θαρραλέο αὐτὸ λαὸ στὴν εὐρωπαϊκὴ πειθαρχία καὶ τακτικὴ· ἕνας ἄγγλος ναύαρχος πάει σήμερα σὲ βοήθεια τοῦ ἀτρόμητου Κανάρη· τὰ πλοῖα τοῦ λόρδου Κόχραν ἀυλακώνουν τὶς θάλασσες ποῦ εἶναι βαμένες μὲ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων τῆς Χίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου.

Ἔτσι, δύο ἔθνη μακρόχρονα ἐχθρικά, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, μάχονται γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση· διαμφισβητοῦν στὴν Ἑλλάδα τὶς ὑψιστὲς ἀνταμοιβὲς τῆς φιλανθρωπίας. Πιο φωτισμένοι ἡμεῖς ἀπὸ τοὺς πατέρες μας, ἄς ἀντικαταστήσουμε τὰ ἔθνηκά μας μίσση, τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνες τοῦ πατριωτισμοῦ, μ' ἓνα ζηλότυπο ἀνταγωνισμὸ ἀγάπης γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἄς διπλασιάσουμε τὶς προσπάθειες καὶ τὶς θυσίες καὶ ἄς μὴν ἀφήσουμε τοὺς Ἄγγλους νὰ μᾶς προσπεράσουν στὴ νέα αὐτὴ σταδιοδρομία ποῦ εἶναι ἀνοιχτὴ στὶς γενναϊόφρονες ψυχές».

Στὸ περιθώριο ὑπάρχει σημείωση τοῦ *Enfantin*, ποῦ ἐξηγεῖ τὰ περιστατικὰ τῆς προκήρυξης, καθὼς καὶ τοὺς λόγους ποῦ ἔμεινε χωρὶς συνέχεια. Ἴδου ἡ σημείωση αὐτὴ:

«J'avais été choisi par plusieurs de mes anciens camarades, présents à Paris, pour provoquer cette souscription. Les élèves de l'école envoyèrent près de moi deux des leurs, un de chaque division; Reynaud était l'un d'eux. L'autre est mort; j'ignore son nom.

Cette souscription n'eut pas de suite parce que l'École voulait absolument donner des armes, tandis qu'on n'avait besoin alors que de charpie et de médicaments.

(Note du Père, Menilmontant, octobre 1832)»

Καὶ ἡ μετάφρασή της:

«Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς συμμαθη-
τές μου, ποὺ βρισκόντουσαν στὸ Παρίσι,
μὲ ἐξέλεξαν γιὰ νὰ προκαλέσω αὐτὸ τὸν
ἔρανο. Οἱ μαθητὲς τῆς σχολῆς μου ἔστει-
λαν δύο ἀπὸ τοὺς δικούς των, ἕναν ἀπὸ
κάθε τμήμα· ὁ ἕνας εἶταν ὁ *Reynaud*. Ὁ ἄλ-
λος πέθανε· ἀγνοῶ τὸ ὄνομά του.

Ὁ ἔρανος αὐτὸς δὲν εἶχε συνέχεια γιὰ-
τί ἡ Σχολὴ ἤθελε ἀπόλυτα νὰ δώσει ὄπλα,
ἐνῶ τότε εἶχαν ἀνάγκη μόνο ἀπὸ ξαντὰ
καὶ φάρμακα.

(Σημείωση τοῦ *Père, Menilmontani*, Ὀκτώ-
βριος 1832)».

Στὸ κείμενο *Arsenal* ὑπάρχει, ἀμέσως
παρακάτω, ἰδιόχειρα, μὲ μαῦρο μολύβι, ἡ
ἐξῆς ἀκόμη σημεῖωση τοῦ *Père*, ποὺ λείπει
ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ *Thiers*:

«*Saint-Simon, dans les Lettres d'un habi-
tant de Genève, annonce que les Européens
affranchiront les Grecs.*»

Δηλαδή: Ὁ *Σαιν-Σιμόν*, στὶς Ἐπιστολὲς
ἐνὸς κατοίκου τῆς *Γενεύης*, ἐξαγγέλλει ὅτι
οἱ *Εὐρωπαῖοι* θ' ἀπελευθερώσουν τοὺς
Ἕλληνες.»

Πραγματικά, στὸ ἔργο του αὐτό, ποὺ
εἶδε τὸ φῶς στὰ 1802-1803, δηλ. μιὰ εἰκοσαε-
τία πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνα, ὁ
Σαιν-Σιμόν γράφει: «*Les Européens réuni-
ront leurs forces, ils délivreront leurs frères
Grecs de la domination des Turcs*». (Οἱ *Εὐ-
ρωπαῖοι* θὰ συνενώσουν τὶς δυνάμεις τους,
θ' ἀπελευθερώσουν τοὺς ἀδελφούς των Ἕλ-
ληνες ἀπὸ τὴ δεσποτεία τῶν *Τούρκων*)⁶.
Μία τόσο ἔναργης καὶ προφητικῆς πρόβλεψη
μόνον ὁ *Saint-Simon* μπορούσε νὰ κάμει, ὁ
μεγαλοφυῆς οὐτοπιστής ποὺ εἶχε τέτοια
εὐρύτητα ἀπόψεων, ὅπως γράφει ὁ *Engels*,
ὥστε ὅλες σχεδὸν οἱ ἰδέες, καὶ ὄχι μόνο
οἱ στενὰ οικονομικὲς τῶν μεταγενεστέρων
σοσιαλιστῶν νὰ βρίσκονται σ' αὐτὸν ἐν
σπέρματι⁷.

Παρίσι, Μάρτης 1951

Γ. Δ. ΖΙΟΥΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρόκειται ἰδίως γιὰ «τά κρατικά», ὅπως τὰ
γαλλικὰ τοῦ *Quai d'Orsay*, τὸ ἀγγλικὰ (*Public Re-
cord Office*), τὰ παλαιὰ αὐστριακὰ (*Haus-Hof- und
Staats-Archiv*), τὰ γερμανικά, τὰ ρωσικά, τὰ ἀρχεῖα
στὶς βαλκονικὲς πρωτεύουσες καὶ τὴν *Κωνσταντινού-
πολη* κλπ. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀρχεῖα, ὅπως π.χ.
τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου *Μασσαλίας* (βλ. σχ.
Γ. Δ. Ζιούτου, *Τὰ 350 χρόνια τοῦ Ἐμπ. Ἐπιμ.
Μασσαλίας*, στὴ «*Νέα Οἰκονομία*» 1|1950 σ. 11έ.). Ὁ
διευθυντὴς τῶν Ἀρχείων *Μασσαλίας* *M. Jean Rey-
naud* ἔχει πραγματοποιήσει ἀξιόλογη ἐργασία (ἀνεκ-
δοτὴ ἀκόμη) γιὰ τὴν ἀξιοποίησή τους (βλ. ἀνακοίνω-
σή του στὴ *Ναυτικὴ Ἀκαδημία*, Μάιος 1950, «*Mar-
seille et l'Indépendance grecque*»).

2. Οἱ λίγες σχετικὲς μονογραφίες (ἢ ἐννοοῦμε
τὶς ἑλληνικὲς) περιορίζονται μόνο σὲ μιὰ χώρα ἢ ὁ-
ρισμένη περίοδο καὶ ἐξετάζουν συνήθως τὸ φαινόμε-
νο στενὰ στὶς σχέσεις του μὲ τὴ λογοτεχνία, ὅπως
J. Ziehn, *Studien zur Geschichte des Philhellenis-
mus in der französischen Literatur*, Frankfurt 1897.
Περιορισμένη χρονικὰ ἢ *M. Nonnenberg-Chun*,
*Der französische Philhellenismus in der zwanzigen
Jahren des vorigen Jahrhunderts*, Berlin 1909. Διαβά-
ζεται πάντα μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὸ ἔργο τοῦ καθη-
γητοῦ *R. Canat*, *La Renaissance de la Grèce anti-*

que (1820-1850) Paris 1911. Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶ-
ναι ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ *E. Malakis*, *French
travellers in Greece (1770-1820). An early phase of
french philhellenism*, Philadelphia 1925. Εἶναι πολὺ
χαρακτηριστικὸ ὅτι λείπει ἀκόμη μιὰ γενικότερη ἐρ-
γασία ποὺ θά ἐπέτρεπε τὴν πλήρη γνώση τοῦ φαινο-
μένου.

3. Βλ. πρόχειρα *G. Isambert*, *L'Indépendance
grecque et l'Europe*, Paris 1900, p. 222 sq.

4. Δὲν πρέπει νὰ συγχιζεται ἡ *École polytechni-
que*, ποὺ εἶναι μιὰ ἰδιόμορφη τεχνικὴ στρατιωτικὴ
σχολή, μὲ τὸ δικό μας Πολυτεχνεῖο ποὺ συγκεντρώ-
νει τὶς ἀνώτατες σχολὲς γιὰ μηχανικούς.

5. Βρίσκεται στὸ σαινσιμονικὰ ἀρχεῖο, ποὺ φυ-
λάγονται στὴ *Bibliothèque d'arsenal* (*Fonds Enfantin*,
7643, fol. 24-25). Ἀπαντήσαμε ἀντιγραφοῦς τῆς μὲ μι-
κρὲς παραλλαγὲς (προφανῶς λάθη ἀντιγραφῆς), στὰ
ἀρχεῖα ποὺ φυλάγονται στὴ *Bibliothèque Thiers*
(*Fonds d'Eschthal*, carton I, fol. 20).

6. Βλ. [*Comte Henri de Saint-Simon*]: *Lettres
d'un habitant de Genève à ses contemporains* [1803]
etc. édit. A. Percire, Paris, Alcan, 1925, p. 62.

7. Βλ. *F. Engels*, *Anti-Duehring*, III, γερμ.
ἐκδ. 1946 σ. 319, γαλλ. ἐκδ. 1950 σ. 299.

